

บทที่ 4

กระบวนการทำงานของเกษตรกรผู้มีสระน้ำในไร่นากับการก่อรูปกลุ่มความร่วมมือในชุมชน

ในระดับครัวเรือน

เมื่อเกษตรกรได้รับสระเก็บน้ำพร้อมวัสดุอุปกรณ์ พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์จากหน่วยงานราชการ ที่ให้การสนับสนุนแล้ว เกษตรกรจะเริ่มปรับปรุงสภาพดินบริเวณรอบ ๆ คันสระเก็บน้ำซึ่งเป็นดิน กันสระและยังมีสภาพดินเหนียว ไม่มีความเหมาะสมที่จะใช้เพาะปลูก จำเป็นที่ต้องเร่งทำการ ปรับปรุงดินเป็นอันดับแรก โดยการปลูกพืชตระกูลถั่วคลุมดิน ระหว่างนั้นก็ปลูกกล้วยโดยรอบ บริเวณคันสระ เนื่องจากกล้วยจะช่วยรักษาความชุ่มชื้นของดินไว้ได้ นอกจากนั้นต้นกล้วยยังเป็นพืชที่ ปลูกได้ง่ายเกือบทุกสภาพพื้นที่ และไม่ต้องการการดูแลเอาใจใส่มากนัก ตลอดจนการเจริญเติบโต และให้ผลผลิตในเวลาไม่นานนักแก่เกษตรกร

นอกจากเกษตรกรจะต้องเร่งปรับปรุงสภาพดินบริเวณคันสระเก็บน้ำ และเร่งปลูกพืชโตเร็ว เพื่อรักษาหน้าดิน และเพิ่มความอุดมและอินทรีย์วัตถุแก่ดินแล้ว เกษตรกรยังจะต้องเร่งเตรียม ความพร้อมของสระเก็บน้ำ โดยการหว่านปูนขาว ตลอดจนใส่มูลสัตว์ประเภท วัว ควาย ลงไปในสระ เพื่อให้เกิดตะกอนโดยรอบสระ และเพิ่มอาหารธรรมชาติให้กับปลาที่จะนำไปปล่อยต่อไป ซึ่งใน ระหว่างนี้เจ้าหน้าที่จะคอยติดตามการทำงานของเกษตรกรอย่างใกล้ชิดทุกราย พร้อมทั้งให้คำแนะนำ ในการทำคอกปุ๋ยหมักมูลโคมูลหนึ่งของสระ เพื่อสร้างอาหารตามธรรมชาติไว้ให้ปลาที่จะนำมาเลี้ยง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นปลากินพืชประเภทปลานิล ปลาไน ปลาตะเพียน และปลายี่สก เป็นต้น การเลี้ยง ปลาลากหลายชนิดเพื่อทำให้การดูแลเรื่องการให้อาหารเป็นไปอย่างเกิดประ โยชน์สูงสุดและรักษา สภาพน้ำ โดยเศษอาหารจะไม่เหลือทำให้น้ำในสระเน่าเสีย กล่าวคือ ปลานิลซึ่งเป็นปลาที่หากิน บนผิวน้ำ เมื่อกินอาหารเหลือ อาหารจะตกลงสู่เบื้องล่างของสระซึ่งจะมีปลาตะเพียน ซึ่งเป็นปลา ที่หากินอยู่ บริเวณกึ่งกลางความลึกของสระ จะคอยเก็บเศษอาหารที่เหลือจากปลานิลกินแล้วอีกที จากนั้นถ้าเศษอาหารยังเหลือตกลงสู่ก้นสระ จะมีปลายี่สกซึ่งหากินตามหน้าดินก้นสระ ก็จะคอยกิน อาหารที่เหลือนี้ต่อไป จะทำให้น้ำในสระไม่เน่าเสียเป็นการรักษาความสมดุลและรักษาสภาพแวดล้อม ในสระน้ำอีกทางหนึ่งด้วย

จะเห็นได้ว่า กระบวนการทำงานลำดับแรกของเกษตรกร ต้องใช้ระยะเวลาทำงานอย่าง ต่อเนื่อง ประมาณ 1 เดือนเต็มๆ ในพื้นที่ที่ขุดสระเก็บน้ำ ในช่วงนี้เกษตรกรต้องใช้แรงงานของ

สมาชิกในครอบครัว ระดมกำลังกันทำงานอย่างขมักเขม้น เนื่องจากเป็นกิจกรรมพื้นฐานที่จะนำไปสู่กิจกรรมอื่น ๆ ต่อไปหากการเตรียมความพร้อมของสภาพพื้นที่การเกษตรและสระน้ำไม่ได้ดีถึงขนาดเข้าขั้นที่จะเพาะปลูกหรือเลี้ยงปลาได้แล้ว กิจกรรมเกษตรผสมผสานก็จะไม่ได้ผล ดังนั้น เพื่อเป็นการปูพื้นให้เกิดความสมบูรณ์อย่างเต็มที่ สมาชิกในครอบครัวต้องร่วมแรงร่วมใจกันที่จะฟื้นฟูสภาพดินและน้ำ ตั้งแต่เข้าจรดเย็นติดต่อกันนานร่วม 1 เดือนเต็ม ๆ ระหว่างนี้ครอบครัวของเกษตรกรจะอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันอย่างใกล้ชิด จะดูแลเรื่องอาหารการกินให้แก่กันและกัน พร้อมหน้าพร้อมตา พ่อแม่ลูก ความผูกพันใกล้ชิดเช่นนี้จะไม่เคยปรากฏมาก่อน แม้ว่าจะมีการร่วมกันปลูกข้าวหรือเกี่ยวข้าวมาก่อนที่จะมีการทำงานในลักษณะนี้นั้น จะมีกลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานที่เรียกว่า “ลงแขก” หรือ “เอามื้อ” ร่วมอยู่ด้วย จึงไม่ได้เป็นการร่วมแรงร่วมใจกันในระหว่างสมาชิกในครอบครัวตามลำพัง เหมือนการร่วมแรงร่วมใจกันทำกิจกรรมในระบบสระน้ำในไร่นา

กระบวนการต่อไป หลังจากที่เกษตรกรได้เตรียมความพร้อมของบริเวณคันสระและน้ำในสระแล้ว เกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวต้องลงมือขุดหลุมและเตรียมความพร้อมของกันหลุมเพื่อลงกล้าไม้ผลในลำดับต่อไป กล้าไม้ผลที่เกษตรกรแต่ละคนได้รับการสนับสนุนเฉลี่ยประมาณคนละ 100 ต้น ไม่นับรวมกิ่งพันธุ์ที่เกษตรกรได้จัดซื้อเพิ่มเติมเองตามที่ต้องการอีกประมาณ 50 - 60 ต้น เกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวต้องร่วมแรงร่วมใจกันขุดหลุมและเตรียมความพร้อมของหลุมโดยการนำปุ๋ยหมัก, ปุ๋ยคอก ตลอดจนยาฆ่าปลวก รองกันหลุมรวมเบ็ดเสร็จแล้วประมาณ 150 - 160 หลุม กิจกรรมนี้เกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวต้องใช้เวลาทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องไปอีก 1 เดือนเต็ม ๆ ซึ่งเป็นการสานต่อความผูกพันของครอบครัว จากกระบวนการทำงานในลำดับแรกให้เกิดความผูกพันที่แน่นแฟ้นขึ้นไปอีก

ในระหว่างการทำงานในกระบวนการต่าง ๆ ที่ผ่านมาเกษตรกรและสมาชิกในครอบครัวต่างร่วมกันศึกษาหาประสบการณ์ซึ่งเป็นสิ่งใหม่ที่เกิดขึ้นในชีวิตร่วมกัน ต่างให้คำปรึกษาหารือ แนะนำซึ่งกันและกันในกระบวนการทำงาน นอกจากนั้น ยังแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานกับเพื่อนสมาชิกผู้มีสระน้ำในไร่นา ในที่ประชุมกลุ่มสมาชิกที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกเดือน เพื่อรับทราบปัญหาของเพื่อนสมาชิก และความก้าวหน้าในการทำงานในพื้นที่ของเพื่อนสมาชิกกลุ่มเกษตรกร ใครมีเทคนิคคืออย่างไรที่ช่วยทำให้ต้นไม้โตเร็วหรือทำให้ปลาในสระโตเร็ว ก็จะนำมาเล่าสู่กันฟังในที่ประชุม หรือใครมีปัญหาอะไรที่ต้องการความช่วยเหลือ ก็จะขอความร่วมมือจากสมาชิกกลุ่มในที่ประชุม

จากการศึกษาพบว่าทุกคนในครอบครัวของทั้ง 2 หมู่บ้าน จะมีความรับผิดชอบร่วมกันในการผูกพันตนเองเข้ากับกติกาของกลุ่มผู้มีสระน้ำในไร่นา หรือกลุ่มผู้ใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่ ที่จะต้องร่วมกันทำกิจกรรมการเกษตรในพื้นที่ เพื่อให้เกิดรายได้และส่งเงินคืนค่าขุดสระ โดยพิจารณากำหนด

กิจกรรมที่จะทำร่วมกัน โดยยึดหลักการใช้น้ำในสระอย่างประหยัดและรู้คุณค่า ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืชชนิดใดหรือเลี้ยงสัตว์ประเภทไหน ต้องเกื้อกูลกับการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ประเภทอื่น ๆ ตลอดจนผลผลิตที่ได้จากกิจกรรมนั้น ๆ ต้องตอบสนองการดำรงชีวิตเป็นอันดับแรกถ้าเหลือจากการบริโภคแล้วจึงค่อยนำไปจำหน่ายเพื่อนำเงินส่งคืนเป็นค่าชุดสระน้ำให้แก่กลุ่ม ๆ ต่อไป

จากแบบแผนพฤติกรรมกรรมการเกษตรของสมาชิกในครอบครัวดังกล่าว ทำให้ครอบครัวมีโอกาสอยู่ใกล้ชิดกันมากขึ้น ในการทำกิจกรรมการเกษตรร่วมกัน โดยไม่แบ่งแยกหน้าที่ว่าพ่อควรทำหน้าที่ใด แม่ควรทำหน้าที่อะไร และลูกควรทำหน้าที่อะไร แต่ทุกคนจะร่วมทำด้วยกัน ถ้าคนใดคนหนึ่งต้องไปทำธุระอื่น ๆ ไม่สามารถร่วมกิจกรรมได้คนอื่น ๆ ในครอบครัวจะร่วมกันสานต่อกิจกรรมนั้น ๆ ต่อไป

จากการศึกษาพบว่าก่อนหน้าที่จะมีการชุดสระน้ำในไร่นา สมาชิกในครอบครัวร่วมกันทำงานในพื้นที่การเกษตรแต่ไม่บ่อยครั้ง เนื่องจากไม่มีน้ำ จึงทำเฉพาะนาข้าวเท่านั้น หลังจากที่มีสระน้ำแล้ว ทุกคนในครอบครัวได้มีโอกาสร่วมกันทำกิจกรรมได้บ่อยขึ้น สำหรับการจ้างแรงงานนั้น พบว่าก่อนมีสระน้ำทั้ง 2 หมู่บ้านมีการจ้างแรงงานช่วยปลูกข้าวเนื่องจากเป็นกิจกรรมเดียวที่ทำได้ในฤดูฝนเท่านั้น จึงต้องมีพื้นที่ปลูกข้าวไว้มาก ๆ เพื่อเก็บไว้ขายเป็นรายได้ช่องทาง ถึงแม้จะมีการลงแขกปลูกข้าวกันอยู่ แต่เนื่องจากพื้นที่ปลูกข้าวมีมาก จึงต้องจ้างแรงงานมาเสริมด้วย การจ่ายค่าจ้างแรงงานให้ทั้งเป็นข้าวและเงินโดยจ้างวันละ 80 บาท ที่บ้านห้วยยางขาม ส่วนที่บ้านร่องแมดจะจ่ายเป็นเงินค่าจ้างเพียงอย่างเดียว ในอัตราค่าจ้างวันละ 100 บาท

จากที่กล่าวไปแล้วว่า ก่อนที่จะมีการชุดสระน้ำในไร่นา กิจกรรมการเกษตรที่ได้มีเพียงการปลูกข้าวเท่านั้น เนื่องจากไม่มีแหล่งน้ำเลย เมื่อมีการชุดสระน้ำแล้ว เกษตรกรสามารถปลูกพืชได้หลายชนิด และสามารถดำเนินกิจกรรมทางการเกษตร ที่สอดคล้องกับปริมาณน้ำในสระได้ตลอดทั้งปี จึงทำให้สมาชิกในครอบครัวได้อยู่ใกล้ชิดกันมากขึ้น จากการทำกิจกรรมร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมกันวางแผนการปลูกพืช เลี้ยงสัตว์แต่ละชนิดโดยพิจารณาทรัพยากรน้ำเป็นปัจจัยหลักก่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นขึ้น โดยสมาชิกในครอบครัวมีการพูดคุยรับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ร่วมกันหาทางแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในการทำกิจกรรม ก่อให้เกิดความเข้าใจกันระหว่างสมาชิกในครอบครัว

จากการทำกิจกรรมในพื้นที่การเกษตรที่หลากหลายและต่อเนื่องกัน ทำให้ลดค่าใช้จ่ายในเรื่องการซื้ออาหารประจำวัน และเพิ่มรายได้จากการขายผลผลิต นำไปสู่การมีรายได้เพิ่มขึ้น สามารถส่งคืนค่าชุดสระแล้วยังมีโอกาสพาครอบครัวไปพักผ่อนร่วมกันเป็นครั้งคราว ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยมีการท่องเที่ยวเพื่อพักผ่อนทั้งครอบครัว ทั้งยังมีหนี้สินจากการกู้ยืมมาปลูกข้าวซ้ำซากวนเวียนทุกปี คือ

กุ่มาปลูกข้าว ขายข้าวได้ใช้หนี้ไม่พอ ต้องกู้เพิ่มอีกเมื่อถึงฤดูเพาะปลูกใหม่ แต่หลังจากมีสระน้ำแล้ว หนี้สินได้ลดลงไปมาก

ในเรื่องสุขภาพของสมาชิกในครอบครัวก่อนมีสระน้ำในไร่นา เมื่อเจ็บป่วยก็มักจะรักษาตามหมอพื้นบ้าน ใช้สมุนไพรบ้าง ถ้าเจ็บหนักจึงจะไปโรงพยาบาล แต่เมื่อมีรายได้จากสระน้ำมากขึ้น ถ้าเจ็บป่วยไม่มากนักก็ยังรักษากับหมอพื้นบ้านโดยใช้สมุนไพรอยู่ ยกเว้นแต่ถ้าเจ็บป่วยมาก ๆ จะไปคลินิกแทนการไปโรงพยาบาล แต่อย่างไรก็ตามเมื่อหายป่วยแล้วก็ยังมีความเชื่อในเรื่องการสู่ขวัญเรียกขวัญให้กับผู้ป่วย บางครอบครัวที่เจ็บป่วยมาก ๆ ก็อาจจะมีการสืบทอดกันซึ่งเป็นภูมิปัญญาของชาวบ้าน ในการสร้างความสนใจเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ของสมาชิกในครอบครัวที่มีต่อคนเจ็บป่วย หรือได้รับเคราะห์กรรม

จากแบบแผนพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวทั้ง 2 หมู่บ้านข้างต้นจึงนำไปสู่การสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวโดยปริยาย โดยผ่านสายใยความรักความผูกพันนั่นคือ หากสมาชิกในครอบครัวมีแนวโน้มว่าจะมีพฤติกรรมเบี่ยงเบนไปจากความคาดหวังของครอบครัว สมาชิกในครอบครัวก็จะร่วมกันโน้มน้าวและปรับพฤติกรรมของสมาชิกในครอบครัวให้กลับมาสู่วิถีที่พึงปฏิบัติต่อไปได้เป็นอย่างดี

ความร่วมมือในระดับกลุ่ม

จะเห็นได้ว่าในระหว่างที่เกษตรกรแต่ละราย ได้มีกระบวนการทำงานในพื้นที่ที่มีสระน้ำในไร่นาของแต่ละคน ก่อให้เกิดกิจกรรมการเกษตรอย่างหลากหลายและเข้มข้น พร้อมทั้งสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวอย่างแน่นแฟ้นนั้น ต่างก็นำกิจกรรมของแต่ละคนมาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันในระบบกลุ่มผ่านเวทีการประชุม ซึ่งนำไปสู่แนวพฤติกรรมที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ หากเกิดปรากฏการณ์บางอย่างที่ไม่เคยมีมาก่อน เกษตรกรก็จะนำมาพูดคุยปรึกษาหารือกับสมาชิกกลุ่ม หากเป็นสิ่งที่ทุกคนเห็นชอบร่วมกันว่าเป็นแนวทางที่ถูกต้องดีงานแล้ว ก็จะถือเอาเป็นแบบอย่างประพฤติปฏิบัติไปในทางเดียวกัน กล่าวคือ นอกจากกลุ่มผู้มีสระน้ำในไร่นาหรือกลุ่มผู้ใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่บ้านห้วยยางขามและบ้านร่องแมด ได้มีการช่วยเหลือสมาชิกให้ได้รับสระเก็บน้ำในปีที่ 2 (ปี2542) เพิ่มขึ้นอีก 5 ราย และในปีที่ 3 (ปี2543) เพิ่มขึ้นอีก 2 ราย แล้วกลุ่มฯ จะช่วยเหลือแก่กุลชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิกฯ โดยให้เกษตรกรรายอื่นที่มีพื้นที่ติดกับสระน้ำของสมาชิกกลุ่มฯ ได้ลงกล้าโดยใช้น้ำจากสระน้ำของสมาชิกกลุ่มฯ ทำให้เกษตรกรรายอื่น ๆ ของหมู่บ้านมีโอกาสได้ปลูกข้าวด้วย โดยเฉพาะในระยะฝนทิ้งช่วง นอกจากนั้น หากมีน้ำเหลือมากพอ สมาชิกกลุ่มฯ ยัง

เอื้อเพื่อแบ่งปันน้ำในสระให้แก่เกษตรกรรายอื่นในหมู่บ้าน ใช้น้ำจากสระของสมาชิกกลุ่มฯ ปลุกกระเทียมด้วย เป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนด้วย

จากแบบแผนพฤติกรรมดังกล่าวนี้ ก่อให้เกิดรูปแบบพฤติกรรมที่ต่างไปจากเดิมของหมู่บ้าน คือ จากที่ชาวบ้านต้องลงกล้าบริเวณรอบลำเหมือง ได้เปลี่ยนมาลงกล้ารอบ ๆ บริเวณสระน้ำ โดยไม่ถือว่าเป็นสระเขา หรือสระเรา สร้างความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดสนิทสนม เหมือนเป็นเครือญาติในครอบครัวเดียวกัน นายประทวน เล่าว่า ก่อนหน้านี้ ได้มีชาวบ้านมาขอใช้น้ำในสระกับลูกสาว ลูกสาวจึงได้มาปรึกษาตน และขอให้พ่อช่วยแบ่งปันน้ำให้กับชาวบ้าน เพราะสงสารเขา ที่ไม่ได้ปลูกข้าวตนเห็นด้วย และยินยอมให้ชาวบ้านรายนั้นลงกล้าข้าว โดยใช้น้ำจากสระของตน จากนั้นสมาชิกกลุ่มฯ ที่มีสระน้ำคนอื่น ๆ ต่างก็ยินยอม เอื้อเพื่อให้ชาวบ้านคนอื่น ๆ ได้มาร่วมใช้น้ำจากสระ เพื่อลงกล้าข้าวและใช้ปลุกกระเทียมเพื่อเป็นรายได้เสริม ซึ่งจะมีรายได้ตกไร่ละ 10,000 บาท แต่ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับปริมาณน้ำในสระ ว่ามีพอที่จะเจือจางกันได้หรือไม่ (ประทวน ทานะ, 2543)

ซึ่งรูปแบบพฤติกรรมนี้ ได้เกิดขึ้นที่บ้านห้วยยางขามมาเป็นเวลา 2 ปีแล้ว และจากการศึกษาพบว่า แบบแผนพฤติกรรมนี้ ไม่ได้เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านร่องแมด เนื่องจาก หมู่บ้านร่องแมดมีร่องแมด ซึ่งสำนักงาน รพช.จังหวัดพะเยาได้เข้าไปทำการขุดสระไว้ให้ ซึ่งมีน้ำเต็มตลอดปี ชาวบ้านร่องแมดจึงมีน้ำในการลงกล้าและเพาะปลูกนอกฤดูปลูกได้ โดยไม่ต้องขอความช่วยเหลือจากกลุ่มที่มีสระน้ำในไร่นา แต่จะมีการพึ่งพากันในการนำน้ำจากร่องแมด ส่งผ่านจากแปลงนาหนึ่งไปยังอีกแปลงนาหนึ่งที่อยู่ไกลจากร่องน้ำ โดยการสูบลงสระน้ำแล้วสูบส่งต่อให้แปลงนาที่อยู่ถัดไป อย่งไรก็ตามกลุ่มผู้มีสระน้ำในไร่นา หรือกลุ่มผู้ใช้น้ำตามทฤษฎีใหม่บ้านร่องแมด ก็ยังคงมีการขยายสระให้แก่สมาชิก เหมือนกับกลุ่มฯ หมู่บ้านห้วยยางขามด้วยเช่นกัน

นอกจากนี้ จากการศึกษาค้นคว้ากลุ่มเกษตรกรผู้มีสระน้ำในไร่นาทั้ง 2 หมู่บ้าน คือที่บ้านห้วยยางขามและที่บ้านร่องแมด ต่างก็มีการนำเอาพืชสมุนไพรมาใช้ในการกำจัดศัตรูพืชตลอดจนทำปุ๋ยหมักใช้เอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บ้านร่องแมดซึ่งเกษตรกรส่วนใหญ่ของหมู่บ้านจะมีการใช้สารเคมีกันมากนั้น จึงทำให้กลุ่มเกษตรกรผู้มีสระน้ำในไร่นากลายเป็นกลุ่มเดียวที่ไม่ใช้สารเคมีและปุ๋ยวิทยาศาสตร์ จึงมีลักษณะที่แตกต่างไปจากพื้นที่การเกษตรที่อยู่ใกล้เคียง และไม่ได้รับผลกระทบจากน้ำในร่องแมดที่มีสารเคมีปนเปื้อน และยังสามารถทำการเพาะปลูกพืชผักได้ตลอดทั้งปี โดยการนำน้ำจากสระน้ำในไร่นาที่มีอยู่อย่างพอเพียง ซึ่งได้กลายเป็นจุดที่สร้างความสนใจแก่เกษตรกรรายอื่นที่เริ่มหันมาเอาเป็นแบบอย่าง หากมีการลดการใช้สารเคมีลงโดยการทำการเกษตรแบบพอเพียงทดแทนการปลูกข้าวเพื่อการค้าแล้ว หมู่บ้านร่องแมดก็จะสามารถแก้ปัญหาการที่มีสารเคมีจากพื้นที่การเกษตรไหลลงสู่แหล่งน้ำในหมู่บ้านร่องแมดลงได้ ในอนาคต

ความร่วมมือในระดับชุมชน

จากแนวทางประเพณีปฏิบัติข้างต้น ทำให้เกิด “พันธมิตรทางสังคม” ซึ่งจะค่อย ๆ ขยายตัวออกไปทั้งชุมชน จึงอาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางสังคม ภายในชุมชนวางอยู่บนพื้นฐานของครัวเรือนและความสัมพันธ์ดังกล่าวก็เป็นไปตามแนวคิดที่ว่า การทำงานร่วมกันระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้าน ช่วยตอกย้ำความสัมพันธ์อันดีให้แน่นแฟ้น ผลลัพธ์ความเป็นกลุ่มและชุมชน และยังเป็นพื้นฐานของการร่วมมือร่วมใจกันในด้านอื่น ๆ (ยศ สันตสมบัติ, 2543 : 86)

สิ่งที่ตอกย้ำถึงความสัมพันธ์อันดีดังกล่าวข้างต้น ที่ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจกันของชุมชนในด้านอื่นๆ ที่เห็นได้ชัด และไม่เคยปรากฏมาก่อนเช่นกัน คือในเรื่องการตระหนักถึงความสำคัญในการดำรงอยู่ของป่าไม้ จากสภาพการทำงานของเกษตรกรในพื้นที่โดยมีสระน้ำเป็นปัจจัยหลักที่ดี การประชุมปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของสมาชิกในกลุ่มเกษตรกรผู้มีสระน้ำในไร่นาก็ดี นำไปสู่การพูดคุยถึงสภาพความแห้งแล้งและอนาคตของสระเก็บน้ำว่าจะมีหนทางใดให้มีน้ำในสระได้ตลอดปี เนื่องจากเข้าสู่ปีที่ 2 แล้วน้ำในสระเริ่มไม่เพียงพอเพราะได้มีการแบ่งปันน้ำแก่ชาวบ้านรายอื่น จึงนำมาสู่การหารือกันเพื่อหาหนทางที่จะนำน้ำมาเติมสระ ทางหมู่บ้านร่องแมดมีปัญหาน้อยกว่าหมู่บ้านห้วยยางขาม เนื่องจากมีร่องน้ำขนาดใหญ่คือร่องแมด ที่ทางสมาชิกกลุ่มเกษตรกรสามารถสูบน้ำนำไปเติมสระได้ แต่ทางหมู่บ้านห้วยยางขามมีเพียงลำเหมืองที่รับน้ำจากฝายห้วยคอกหมูที่แห้งขอดในฤดูแล้ง ทางกลุ่มได้มีการประชุมปรึกษาหารือและวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกัน จนได้ข้อยุติว่ากลุ่มฯ ต้องรณรงค์ให้ชาวบ้านบ้านห้วยยางขามตระหนักถึงความสำคัญที่จะต้องดำรงสภาพป่าบนคอยห้วยยางขามเอาไว้ให้ได้ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ จากนั้น ก็ได้มีการเคลื่อนไหวชักจูงพันธมิตรทางสังคม และขยายแนวคิดการดูแลรักษาป่าไปสู่ทุกคนในชุมชน จนกระทั่งเกิดเป็นรูปธรรมขึ้นในการปลูกป่าในต้นปี 2542 และต่อมาในเดือนเมษายน 2542 กลุ่มเกษตรกรได้นำชาวบ้านบ้านห้วยยางขามทำพิธีบวชป่า เพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าบนคอยห้วยยางขาม โดยอาศัยความเชื่อความศรัทธาในพุทธศาสนาเป็นเครื่องช่วย

แต่อย่างไรก็ดี กระบวนการทำงานในเรื่องการรักษาสภาพป่าต้นน้ำของสมาชิกกลุ่มเกษตรกรบ้านห้วยยางขาม ก็ยังไม่สามารถหยุดยั้งการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าได้โดยเด็ดขาด เนื่องจากมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นใกล้เคียง แอบมาลักลอบตัดไม้ที่กำลังจะโต เพื่อนำไปทำฟืนและถ่านอยู่เสมอ ดังนั้น จำเป็นต้องมีเครือข่ายในการดูแลรักษาป่าต้นน้ำร่วมกัน ซึ่งพันธมิตรที่ให้ความร่วมมือด้วยดีก็คือสมาชิกกลุ่มเกษตรกรผู้มีสระน้ำในไร่นาบ้านร่องแมด ได้มาร่วมรณรงค์ด้วย เนื่องจากมีป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำเดียวกัน ทางกลุ่มเกษตรกรบ้านร่องแมดก็สามารถรณรงค์เรียกชื่อชุมชน

บ้านร่องแมดให้ความร่วมมือกับชุมชนบ้านห้วยยางขาม ได้ด้วยดี และได้มีการขยายเครือข่าย
กลุ่มรักษาป่าต้นน้ำห้วยยางขามออกไปสู่หมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือด้วยดี
ปรากฏว่าการลักลอบตัดไม้ได้มีลดน้อยลงไปมาก การรวมตัวของชาวบ้านห้วยยางขาม ซึ่งมีกลุ่มผู้มี
สถานะในไร่นาเป็นแกนนำในการดูแลรักษาป่า ส่งผลให้ทางกรมป่าไม้ส่งเจ้าหน้าที่มาทำการปักเขต
แนวป่าชุมชนให้แก่หมู่บ้านเพื่อประโยชน์ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืนต่อไป

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University